

एस. सी. आर

सर्वोच्च न्यायालयाचा अहवाल

1141

महसूल-कर आयुक्त, बॉम्बे

वि.

प्रोव्हिडंट इन्व्हेस्टमेंट कंपनी, लिमिटेड.

[भगवती, एस. के. दास आणि जे. एल. कपूर न्यायमुर्ती]

आयकर -भांडवली लाभ-त्यात समभाग धारण केलेल्या कंपनीचा व्यवस्थापकीय प्रतिनिधी-समभागांच्या विक्रीचा करार आणि व्यवस्थापकीय संस्था-समभागांच्या विक्रीबाबत- व्यवस्थापकीय संस्थांचे हक्कसोड आशयाचे त्यागपत्र - जर व्यवस्थापकीय संस्थेची विक्री किंवा हस्तांतरण असेल तर उच्च न्यायालयाच्या संदर्भासाठी केसचे संमत विधान-पक्षांवर बंधनकारक आहे की नाही-भारतीय आयकर कायदा, 1922 (1922 चा XI), कलम .12 B. लिहून प्रस्ताव ठेवला की,

14 सप्टेंबर 1947 रोजी डी ने प्रतिवादीला दोन पत्र उत्तरवादी कंपनी ही त्यात काही समभाग असलेल्या इतर दोन कंपन्यांची व्यवस्थापन अभिकर्ता होती. 30 सप्टेंबर 1946 रोजी लिहिलेल्या पत्रात उत्तरवादीने 5 लाख रुपयांच्या अटीवर हा प्रस्ताव स्वीकारला. व्यवस्थापन संस्थेच्या नुकसानीची भरपाई म्हणून विचारातून 1 कोटी रुपये दिले जात होते आणि पत्र मिळाल्यावर, डी

ने अर्जाचे पैसे दिले. त्यानंतर, डी यांनी 7 ऑक्टोबर 1946 रोजी एक पत्र लिहिले, ज्यात पूर्वी केलेल्या व्यवस्थेत बदल करून, उत्तरवादी द्वारे व्यवस्थापकीय संस्थेची बदली करण्याऐवजी व्यवस्थापकीय प्रतिनिधी पदाचा राजीनामा देईल आणि काही व्यक्तींना दोन्ही कंपन्यांचे संचालक म्हणून नियुक्त केले जाईल यावर सहमती झाली. त्यानुसार, उत्तरवादीने व्यवस्थापन संस्थेचा त्याग केला आणि त्यानंतर त्याला विचारार्थ शिल्लक पैसा देण्यात आला. प्राप्तीकर अधिकाऱ्याने याचा विचार केला की कलम 12 B भारतीय प्राप्तीकर कायदा, 1922 हा व्यवहाराला लागू होता आणि व्यवस्थापकीय संस्था, जिचे मूल्य रु. 1 कोटी, ही एक भांडवली मालमत्ता होती, त्यांनी भांडवली नफ्याची गणना रु. 81,81,900 अशी केली. प्राप्तिकर अपील न्यायाधिकरणाने असे म्हटले की, समभागांचा मालक आणि व्यवस्थापकीय संस्था म्हणून उत्तरवादीने डी ला समभाग विकले आणि व्यवस्थापकीय संस्था व्यवस्थापित कंपन्यांकडे परत सोपवली आणि ही परतफेड म्हणजे हस्तांतरण आहे. न्यायाधिकरणाने उच्च न्यायालयाला दिलेल्या संदर्भानुसार, या प्रकरणाचे मान्य जबाब या आधारावर पुढे गेले की, व्यवस्थापकीय संस्थेशी संबंधित व्यवहारामुळे भांडवली नफा झाला की नाही हा पक्षांमधील वाद होता आणि उच्च न्यायालयाने असे म्हटले की, व्यवस्थापकीय संस्थेची विक्री किंवा हस्तांतरण या दोन्हीपैकी कोणत्याही अर्थाने कायद्याचे कमल 12 ब अनुसार झाले नाही. प्राप्तिकर आयुक्तांनी सर्वोच्च न्यायालयात केलेल्या याचिकेवर, असा युक्तिवाद त्यांच्या वतीने करण्यात आला

की, (1) 14 सप्टेंबर 1946 आणि 30 सप्टेंबर 1946 च्या पत्रांच्या अनुशंगाने विक्री झाली आणि विक्री पूर्ण झाली, आणि विक्री झाल्यामुळे 7 ऑक्टोबर 1946 च्या आयुक्तांच्या पत्राने केवळ प्राप्तीकर, कराराच्या अंमलबजावणीची पद्धत बदलली आणि व्यवस्थापकीय संस्थेची विक्री असलेल्या मुंबईपारच्या कारवाईच्या खऱ्या कायदेशीर स्वरूपावर परिणाम झाला नाही आणि (2) समभागांची आणि व्यवस्थापकीय संस्थेची विक्री यासह संपूर्ण व्यवहारासाठी एक अविभाज्य विचार असल्याने, समभागांची भविष्य निर्वाह विक्री झाली आणि संपूर्ण रक्कम भरल्यानंतर, कायद्याच्या कलम १२ ब प्रमाणे विक्री झाली. आणि व्यवहारामुळे भांडवली नफा झाला.

असे गृहीत धरले गेले की (1) पत्रांच्या खऱ्या अर्थानुसार मूलतः व्यवस्थापन संस्थेसह समभाग एकत्रितपणे विकण्याचा करार होता मात्र विक्री होण्यापूर्वी 7 ऑक्टोबर 1946 च्या पत्राने, व्यवस्थापन संस्थेचा विचार करता, विक्री कराराऐवजी त्याग करण्याचा करार, असा नवीन करार केला आणि (2) याचिकाकर्त्याला प्रकरणाच्या मान्य जबाबाच्या मागे जाऊन विविध तथ्ये मात्र परिस्थितीनुसार कायद्याचा प्रश्न उपस्थित करण्यास मोकळीक नाही.

त्यानुसार, संबंधित व्यवहार हा व्यवस्थापकीय संस्थेचा त्याग होता आणि तो भारतीय प्राप्तीकर कायद्याचे कलम १२ ब प्रमाणे विक्री किंवा हस्तांतरण नव्हता.

दिवाणी अपील न्यायाधिकरण:1954 चे दिवाणी अपील क्र. 179.

1952 च्या प्राप्तीकर संदर्भ क्रमांक 43 मधील मुंबई उच्च न्यायालयाचा न्यायनिर्णय 12 मार्च 1953 च्या निकाल आणि आदेशाविरुद्ध अपील.

अपीलकर्त्याची बाजू भारताचे सॉलिसिटर जनरल सी. के. दक्तरी, जी. एन. जोशी आणि आर. एच. ढेबर यांनी मांडली.

उत्तरवादी कडून एन. ए. पालखीवाला, डी. एच. द्वारकादास, जे. बी. दादा चांजी, एस. एन. अँडले आणि रामेश्वर नाथ.

15 मे 1957. न्यायालयाचा न्यायनिर्णय पारीत

एस. के. दास न्यायमुर्ती. - हे मुंबई उच्च न्यायालयाने उप-कलमा (2) कलम 66-A भारतीय आयकर कायदा (यापुढे कायदा म्हणून संदर्भित) दिलेल्या प्रमाणपत्रावरील अपील आहे. अपीलकर्ता हा आयकर आयुक्त, मुंबई आहे आणि उत्तरवादी भविष्य निर्वाह गुंतवणूक कंपनी, लिमिटेड, मुंबई आहे, जिचा यापुढे करपात्र व्यक्ति कंपनी म्हणून उल्लेख केला जाईल.

एखादा विशिष्ट व्यवहार हा या अपीलात विचारात घेण्याजोगा छोटा प्रश्न आहे., ज्याबद्दल आपण सध्या सांगणार आहोत की, करपात्र व्यक्ति कंपनीने 1946 मध्ये प्रवेश केला होता, ज्याचा अर्थ भांडवली नफ्यात कायद्याचा 12 ब

प्रमाणे झाला ज्याचा प्रश्न उच्च न्यायालयाकडे कायद्याच्या कलम 66(1) प्रमाणे पाठवण्यात आला होता की, करदाती कंपनीने भारतीय प्राप्तीकर कायद्याच्या कलम १२ ब अनुसार रु. 81,81,900/- चा भांडतली नफा कमविला का ? उच्च न्यायालयाने या प्रश्नाचे नकारार्थी उत्तर दिले. अपीलकत्याने सदर निकालावर आणि उच्च न्यायालयाच्या आदेशावर असमाधानी असल्याने हे प्रकरण सर्वोच्च न्यायालयत अपील सादर करण्यासाठी योग्य आहे, असे उच्च न्यायालयाकडून प्रमाणपत्र मागितले आणि प्राप्त केले.

महत्वाची वस्तुस्थिती खालील प्रमाणे आहे:- करपात्र कंपनी ही एक प्रायव्हेट लिमिटेड कंपनी आहे, ज्याचे समभाग ग्वाल्हेरचे तत्कालीन महाराजा सिंधिया आणि त्यांच्या नामनिर्देशितांकडे होते.भौतिक काळात, करपात्र व्यक्ति कंपनी ही माधौजी धर्मसी मॅन्युफॅक्चरिंग कंपनी, लिमिटेडची व्यवस्थापन अभिकर्ता होती, ज्याला नंतर थोडक्यात धर्मसी कंपनी म्हणून संबोधले गेले आणि सर शापूरजी ब्रोचा मिल्स लिमिटेड, ज्याला थोडक्यात शापूरजी ब्रोचा कंपनी म्हणून संबोधले गेले.करपात्र व्यक्ति कंपनीकडे धर्मसी कंपनीचे सर्व 'कन्व्हर्जन' समभाग आणि शापूरजी ब्रोचा कंपनीच्या 'कन्व्हर्जन' समभागांचा मोठा भाग होता.डालमिया गुंतवणूक कंपनी लिमिटेड, ज्याला यापुढे थोडक्यात डालमिया कंपनी म्हणून संबोधले जाईल, त्याने 14 सप्टेंबर 1946 रोजी करपात्र व्यक्ति कंपनीला दोन पत्रे लिहिली.या दोन पत्रांमध्ये, डालमिया कंपनीने धर्मसी कंपनीचे

28,328 "रूपांतरण" समभाग रु. 500 प्रतिसनभाग प्रमाणे खरेदी करण्याचा प्रस्ताव दिला. आणि व्यवस्थापकीय संस्थेसोबत शापूरजी ब्रोचा कंपनीने 75,212 "रूपांतरण" समभाग खरेदी करण्याचा प्रस्ताव दिला. या दोन पत्रांमध्ये नमूद केलेल्या इतर तपशीलांशी आम्हाला काहीही देणेघेणे नाही, केवळ हे वगळता की दालमिया कंपनीने हे स्पष्ट केले होते की ते दोन्ही गिरण्या खरेदी करतील की नाही आणि 23 सप्टेंबर 1946 रोजी दुपारी 3 वाजेपर्यंत मुदत मर्यादा लागू करण्यात आली होती, ज्या दरम्यान प्रस्ताव खुला राहील. मात्र, ही मुदत नंतर 30 सप्टेंबर 1946 पर्यंत वाढवण्यात आली. पत्रात पुढे म्हटले आहे:

" तुम्ही प्रस्ताव स्वीकारल्यावर आम्ही तुम्हाला धर्मसी कंपनीच्या बाबतीत रु.20 लाख देवू आणि, शापूरजी ब्रोचा कंपनीच्या बाबतीत 30 लाख रुपये बयाणा पैसा म्हणून देवू. स्वीकृतीच्या तारखेपासून 40 दिवसांच्या कालावधीत भागधारकांच्या सर्वसाधारण मंडळाद्वारे मंजूर केलेल्या व्यवस्थापन संस्था हस्तांतरण कराव्या लागतील. करण्यासाठी तुम्हाला हस्तांतरण मंजूर होताच आम्ही खरेदी किंमतची शिल्लक रक्कम देऊ ".

26 सप्टेंबर 1946 रोजी करपात्र कंपनीच्या संचालक मंडळाची बैठक झाली. त्या बैठकीत मंडळाने दालमिया कंपनीने केलेल्या प्रस्तावांवर विचार केला आणि प्रस्ताव स्वीकारण्याचा निर्णय घेतला. मंडळाने आपल्या अहवालात पुढे म्हटले आहे की समभागांच्या विक्रीतून मिळालेल्या एकूण रकमेपैकी दोन

गिरण्यांच्या व्यवस्थापन संस्थेच्या नुकसानीची भरपाई म्हणून करपात्र व्यक्तिला 1 कोटी रुपये द्यावे. 30 सप्टेंबर 1946 रोजी, करपात्र व्यक्ति कंपनीने डालमिया कंपनीला पत्र लिहून, आमच्या उद्देशासाठी आवश्यक नसलेल्या अटींच्या अधीन राहून, दिलेले प्रस्ताव स्वीकारले.त्याच दिवशी, डालमिया कंपनीला त्यांनी केलेल्या प्रस्तावांची स्वीकृती मिळाली आणि त्यांनी दोन मसुदे पाठवले, एक रु. 20 लाख आणि दुसऱ्यासाठी रु. 30 लाख. 7 ऑक्टोबर 1946 रोजी डालमिया कंपनीने करपात्र व्यक्ति कंपनीला एक अतिशय महत्त्वाचे पत्र लिहिले.सदर पत्रात इतर गोष्टींबरोबरच असे म्हटले आहे:

"आमचे सॉलिसिटर श्री. तनुभाई यांनी तुमचे श्री. वाडिया यांच्याशी घेतलेल्या मुलाखतीच्या संदर्भात, आम्ही नोंद अभिलेखू इच्छितो की पूर्वी तुम्ही आणि आमच्यात केलेल्या व्यवस्थेत केलेल्या बदलांमध्ये आता खालीलप्रमाणे सहमती झाली आहे:

(1) तुम्ही स्वीकारलेल्या आमच्या प्रस्ताव पत्रांमध्ये अशी व्यवस्था करण्यात आली होती की व्यवस्थापन संस्था एकतर आमच्याकडे किंवा आमच्या नामनिर्देशितांकडे हस्तांतरित केली जाईल.आता, तुम्ही असे करण्याऐवजी, सध्याचे व्यवस्थापकीय प्रतिनिधी म्हणून तुम्ही त्यांचे (SIC.) प्रतिनिधीत्वाचा राजिनामा द्याल, जेणेकरून समभागांचे वितरण आणि पैसे भरण्याच्या वेळी तुमची

व्यवस्थापकीय संस्था संपुष्टात आली असेल. वरील बाबी लक्षात घेता, सर्वसाधारण सभेची कोणतीही मंजूरी घेणे आवश्यक नाही.

(2) 1. श्री. श्रीयान्स प्रसाद जैन 2. श्री. जयदयाल दालमिया 3. श्री. शांती प्रसाद जैन आणि 4. श्री. विष्णू हरी दालमिया यांची दोन्ही मिल्स कंपन्यांच्या संचालकापदी नियुक्ती केली जाईल आणि त्यानंतर सर्व विद्यमान संचालक राजीनामा देतील.

(3) वरील प्रस्तावित संचालकांच्या नावातील पात्रता समभाग तुम्ही हस्तांतरित कराल आणि देयकाच्या विरुद्ध स्वाक्षरी केलेल्या हस्तांतरण पत्रांसह समभागांची शिल्लक आम्हाला पारीत होईल.

(4) तुम्ही व्यवस्थापकीय संस्थेचा राजीनामा दिल्याचे तुम्ही भागधारकांना परिपत्रकाद्वारे कळवू शकता. तुम्ही परिपत्रकात पुढे नमूद करू शकता की प्रस्तावानुसार आम्ही भागधारकांकडे असलेले विलंबित समभाग घेण्यास तयार आहोत जे आम्हाला रु. 25 आणि रु. 7-8-0 प्रस्ताव पत्राच्या तारखेपासून दोन महिन्यांच्या आत अनुक्रमे माधौजी धर्मसी मॅन्युफॅक्चरिंग कंपनी लिमिटेड आणि सर शापूरजी ब्रोचा मिल्स लिमिटेड मिल्सची जी आम्ही पाठवू".

करपात्र व्यक्ति कंपनीने दालमिया कंपनीने सुचवलेली सुधारित व्यवस्था स्वीकारली आणि 19 ऑक्टोबर 1946 रोजी करपात्र व्यक्ति कंपनीने

धर्मसी कंपनी आणि शापूरजी ब्रोचा कंपनीला पत्र लिहिले की त्यांनी व्यवस्थापकीय संस्थेच्या पदाचा राजीनामा देण्याचा निर्णय घेतला आहे आणि त्यानुसार त्या तारखेला राजीनामा दिला. सदर रकमेपैकी पृथक रक्षित रक्कम करदात्या कंपनीला देण्यात येईल, आणि ही बाब वादातीत नाही की मॅनेजिंग एंजंसीची किंमत रु एक करोड येवढी गणली आहे आणि यावर वाद नाही की मॅनेजिंग एजन्सी ही भांडवली मालमत्ता आहे. एक कोटी रुपयांच्या या रकमेपैकी प्राप्तीकर विभागाने भांडवली नफ्याची गणणा रु. 81,81,900/- करून त्यावर करदात्या कंपनीला त्यावर कर भरण्यास सांगितले. करदात्या कंपनीने व्यवस्थाकीस एजन्सी विकली आहे आणि त्यामुळे त्या विक्रीतून होणारा नफा किंवा नफा हा कायदायाच्या कलम 12 B च्या अंतर्गत भांडवली नफा आहे, असे अपिलीय सहाय्यक आयुक्तांनी म्हटले आहे. प्राप्तीकर अपिलीय न्यायाधिकरण, मुंबई खंडपीठ 'अ' ने मात्र असे म्हटले की, व्यवस्थापकीय संस्थेची विक्री झाली नाही, कारण मूळ करार 7 ऑक्टोबर 1946 च्या पत्रात समाविष्ट केलेल्या नवीन करारामुळे खरेदी बदलली गेली. तथापि, न्यायाधिकरणाने, खालील प्रमाणे, मत दिले.

करपात्र व्यक्ति कंपनी ही समभागांची आणि व्यवस्थापकीय संस्थांची मालक होती.त्यांनी हे समभाग दालमिया कंपनीला विकले आणि व्यवस्थापन गुंतवणूक कंपनी, लिमिटेड एजन्सी व्यवस्थापित कंपन्यांकडे परत सोपवल्या.ही परतफेड, आमच्या मते, व्यवस्थापन संस्थांची बदली आहे ".

त्या आधारावर न्यायाधिकरणाने असे मत मांडले की, कायद्याचे कलम 12 B लागू होते. करपात्र कंपनीच्या अर्जावर न्यायाधिकरणाने आपल्या आदेशातून कायद्याचा प्रश्न उद्भवल्याचे समाधान झाल्यावर, हा प्रश्न जो आधीच्या न्यायनिर्णयाच्या परिच्छेदात आम्ही आधीच नमूद केलेला आहे तो मुंबई उच्च न्यायालयाकडे पाठवला. उच्च न्यायालयाने या प्रश्नाचे नकारार्थी उत्तर या आधारावर दिले की व्यवस्थापकीय संस्थेची विक्री किंवा हस्तांतरण कायद्याचा 12 ब प्रमाणे अर्थातर्गत नव्हते.

उच्च न्यायालयाने या प्रश्नाचे योग्य उत्तर दिले आहे की नाही हा आमच्या विचारांचा मुद्दा आहे. आपण प्रथम उप- कलम (1) कलम 12B वाचल्या पाहिजेत. जो त्या वेळी अस्तित्वात होता. हे उपकलम, आपल्या उद्देशासाठी जितके प्रासंगिक आहे, तितके या अटींमध्ये होते:

"31 मार्च 1946 नंतर लागू झालेल्या भांडवली मालमत्तेच्या विक्री, देवाणघेवाण किंवा हस्तांतरणातून उद्भवलेल्या कोणत्याही भांडवली नफा किंवा नफ्याच्या संदर्भात करदात्याला 'भांडवली नफा' या शीर्षकाखाली कर भरावा लागेल आणि असा नफा आणि लाभ हे विक्री, देवाणघेवाण किंवा हस्तांतरण झालेल्या मागील वर्षाचे आयकर मानले जातील".

हे लक्षात घेण्यासारखे आहे की 'भांडवली नफा' पहिल्यांदा आयकर आणि अतिरिक्त नफा कर (दुरुस्ती) कायदा, 1947 द्वारे आकारला गेला, ज्याद्वारे

कायदयाचे कलम 12 B हा समाविष्ट केला गेला. त्याने 31 मार्च 1946 नंतर उद्भवलेल्या 'भांडवली नफ्यावर' कर लावला आणि भारतीय वित्त अधिनियम 1949 द्वारे हा कर अक्षरशः रद्द करण्यात आला, ज्याने 1 एप्रिल 1948 पूर्वी उद्भवलेल्या 'भांडवली नफ्या' पर्यंत या कलमाचे संचालन भांडवली नफ्या पुरते मर्यादित केले. वित्त (क्रमांक 3) कायदा, 1956 (1956 चा कायदा 77) यांनी हे कलम व्यापकशब्दात पुन्हा लागू केले जेणेकरून ' भांडवली नफ्या' मध्ये विक्री, देवाणघेवाण, त्याग किंवा हस्तांतरणतून होणारा कोणताही नफा किंवा लाभ 31 मार्च 1956 ईत्यादी नंतर झालेल्या भांडवली मालमत्तेतून समजल्या जाईल. तथापि, आमच्या विचाराधीन असलेल्या व्यवहारामुळे, जो, की 1946 मध्ये झाला, त्याचा परिणाम भांडवली नफ्या कलम 12 B हा वित्त (क्रमांक 3) कायदा, 1956 (1956 चा 77 वा कायदा) लागू झाल्यानंतर झाला का, प्रश्नाशी आम्ही चिंतीत नाही. आमच्या समोरील विचाराधीन व्यवहारामुळे भांडवली नफा मूळच्या कलम 12 B प्रमाणे झाला का, हा आमच्यासमोरचा भविष्यसूचक प्रश्न आहे.

आपल्यासमोर मांडलेल्या संबंधित युक्तिवादांचा विचार करण्यासाठी आधार स्पष्ट करण्यासाठी सुरुवातीला आणखी दोन मुद्दे नमूद आदेश आवश्यक आहे. पहिला मुद्दा असा आहे करपात्र व्यक्ति कंपनी या तरतुदींना अडथळा आणण्याचा प्रयत्न करत असल्याचा प्रश्नच उद्भवत नाही. कायद्याच्या कलम 12 B मध्ये, व्यवहाराला त्या कलमाच्या व्याप्तीच्या बाहेर ठेवण्यासाठी मूळ

करारामध्ये (7 ऑक्टोबर 1946 रोजी लिहिलेल्या पत्राद्वारे) जाणूनबुजून बदल करून.या करारात ऑक्टोबर 1946 मध्ये, समभाग समाविष्ट करण्यापूर्वीच सुधारणा करण्यात आली होती. सबब या प्रकरणात जाणूनबुजून किंवा फसव्या फसवणुकीचा प्रश्नच उद्भवत नाही.दुसरा मुद्दा असा आहे की वित्तीय कायद्यांचा अर्थ लावताना आणि कराच्या अधीन असलेल्या व्यक्तीचे दायित्व निश्चित करताना, कायद्याचे कठोर अर्थ आणि संबंधित व्यवहारातून उद्भवलेल्या खऱ्या कायदेशीर स्थितीचा विचार केला पाहिजे.मुंबई उच्च न्यायालयाने या मुद्द्यावर मोठ्या संख्येने इंग्रजी निर्णयांचा संदर्भ दिला आहे.सध्याच्या प्रकरणात त्या निर्णयांचे परीक्षण करणे अनावश्यक असल्याचे आम्ही मानतो.या न्यायालयाने अलीकडेच ए. व्ही. फर्नांडिस विरुद्ध केरळ राज्य या प्रकरणात या मुद्द्याचा विचार केला होता, ज्यामध्ये खालील निरीक्षणे अतिशय समर्पक आहेत:

" जर हे प्रकरण काटेकोरपणे कायद्याच्या तरतुदींच्या कक्षेत येते असे महसुलाने न्यायालयाला पटवून दिले, तर त्या विषयावर कर आकारला जाऊ शकतो.दुसरीकडे, जर प्रकरण कर आकारणी कायद्याच्या तरतुदींच्या चार कोपऱ्यांमध्ये समाविष्ट नसेल, तर अनुमानाद्वारे किंवा उपमाब्दारे किंवा विधिमंडळाच्या हेतूंची चौकशी करण्याचा प्रयत्न करून आणि या प्रकरणाचे सार काय आहे याचा विचार करून कोणताही कर लादला जाऊ शकत नाही.सबब हे गरजेचे आहे की, निष्कर्षापर्यंत येण्यापूर्वी, कायद्याच्या वास्तविक तरतुदींचा आणि

त्याअंतर्गत बनवलेल्या नियमांचा विचार करणे आवश्यक आहे की, विक्रीकर अधिकाऱ्यांनी केलेल्या युक्तिवादानुसार अपीलकर्ता मूल्यांकनासाठी जबाबदार होता. "ती निरीक्षणे विक्री कराशी संबंधित एका प्रकरणात करण्यात आली होती, परंतु आमच्या विचाराधीन असलेल्या प्रकरणाला ती तितकीच लागू आहेत. आपल्या विचाराधीन व्यवहार कायद्व्या कलम 12 B च्या कक्षेत येण्यापूर्वी दोन अटी पूर्ण करणे आवश्यक आहे. पहिली अट अशी आहे की नफा किंवा लाभ भांडवली मालमत्तेच्या विक्री, देवाणघेवाण किंवा हस्तांतरणातून उद्भवणे आवश्यक आहे; आणि दुसरी अट अशी आहे की विक्री, देवाणघेवाण किंवा हस्तांतरण 31 मार्च 1946 नंतर लागू होणे आवश्यक आहे. आमच्यासमोरचा व्यवहार 31 मार्च 1946 नंतर झाला यात शंका नाही. करपात्र व्यक्ति कंपनीकडे असलेली दोन गिरण्यांची व्यवस्थापकीय संस्था ही भांडवली मालमत्ता होती यातही वाद नाही. सबब, यातून मिळणारा नफा किंवा नफा, म्हणजे जी रक्कम व्यवस्थापन संस्थेचे मूल्य म्हणून मोजले गेलेले 1 कोटी रुपये व्यवस्थापन संस्थेच्या विक्रीतून किंवा हस्तांतरणातून उत्पन्न होतात. प्राप्तीकर अधिकाऱ्यांनी असे मत मांडले की व्यवस्थापकीय संस्थेची विक्री झाली होती; परंतु अपील न्यायाधिकरणाने असे मत मांडले की काटेकोर अर्थाने कोणतीही विक्री झाली नाही, तर मात्र व्यवस्थापकीय संस्थेचे व्यवस्थापन केलेल्या कंपन्यांकडे, म्हणजे धर्मसी कंपनी आणि शापूरजी ब्रोचा कंपनीकडे हस्तांतरण झाले. उच्च न्यायालयाने असे म्हटले की विक्री किंवा हस्तांतरण असे काहीही नव्हते, कारण 7 ऑक्टोबर 1946 च्या पत्राने पक्षकारांनी

केलेल्या मूळ करारासाठी वेगळ्या कराराची जागा घेतली आणि बदललेल्या कराराबाबत खरी कायदेशीर स्थिती अशी होती की, करपात्र व्यक्ति कंपनीने व्यवस्थापकीय संस्थेचा राजीनामा दिला, किंवा दुसऱ्या शब्दांत, करपात्र कंपनीने व्यवस्थापकीय संस्थेचा त्याग केला.

अपीलकर्त्याची बाजू मांडणाऱ्या विद्वान सॉलिसिटर जनरलने मुंबई उच्च न्यायालयाच्या दृष्टिकोनाच्या शुद्धतेला आव्हान दिले आहे आणि आमच्यासमोर दुहेरी युक्तिवाद सादर केला आहे. त्यांचा पहिला युक्तिवाद असा आहे की 14 सप्टेंबर 1946 आणि 30 सप्टेंबर 1946 रोजी पक्षांमध्ये झालेल्या पत्रांच्या देवाणघेवाणीचा आणि 7 ऑक्टोबर 1946 रोजी झालेल्या विक्रीचा परिणाम म्हणून विक्रीचा करार झाला होता, ज्याने कराराच्या कामगिरीची पद्धत केवळ बदलली, मात्र त्या व्यवहाराच्या खऱ्या कायदेशीर स्वरूपावर परिणाम झाला नाही जो व्यवस्थापकीय संस्थेची विक्री होता. हा युक्तिवाद आम्ही मान्य करू शकत नाही. 14 सप्टेंबर 1946 रोजी लिहिलेल्या पत्रांचा आणि 30 सप्टेंबर 1946 रोजी प्राप्तिकर आयोगाच्या पत्रांचा खरा कायदेशीर परिणाम, ज्यामध्ये प्रस्ताव आणि स्वीकृती होती, तो केवळ असा होता: दालमीया कंपनीने विकत घेण्याचा प्रस्ताव दिला होता की, (1) दोन गिरण्यांमधील काही समभाग आणि (2) व्यवस्थापन संस्था, विशिष्ट रकमेच्या मोबदल्यात खरेदी करण्याचा प्रस्ताव दिला आणि करपात्र व्यक्ति कंपनीने प्रस्ताव स्वीकारला. कायदानुसार, हा केवळ व्यवस्थापन संस्थेसह

समभाग विकण्याचा आणि खरेदी करण्याचा करार होता. ही दोन्ही पत्रे स्वतःहून समभागांची किंवा व्यवस्थापकीय संस्थाची विक्री म्हणून ओळखली जात नाहीत, ज्याचा अर्थ त्यांच्यामधील मालमत्तेचे हस्तांतरण. अशी कोणतीही विक्री होण्यापूर्वी, 7 ऑक्टोबर 1946 च्या पत्राद्वारे करारात सुधारणा करण्यात आली आणि व्यवस्थापकीय संस्थेला "विक्री" करण्याऐवजी करपात्र व्यक्ति कंपनीने व्यवस्थापकीय संस्थेचा राजीनामा देण्यास किंवा सोडून देण्यास सहमती दर्शवली. 7 ऑक्टोबर 1946 च्या पत्राने केवळ कामगिरीची पद्धत बदलली आणि नवीन करार झाला नाही, या विद्वान सॉलिसिटर-जनरलशी आम्ही सहमत होऊ शकत नाही. आमच्या मते, मुंबई उच्च न्यायालयाने योग्यरित्या असे म्हटले आहे की मूळ करारानुसार दालमिया कंपनीला व्यवस्थापकीय संस्थेचे हस्तांतरण करायचे होते, ज्याचा अर्थ असा होता की त्यांना त्या कराराचा लाभ त्यात निहित करायचा होता आणि त्या करारासह असलेल्या जबाबदाऱ्यांचा भार स्वीकारण्यासही तयार होते, त्या बदललेल्या करारानुसार, दालमिया कंपनीला व्यवस्थापकीय संस्थेची नेमणूक करायची नव्हती; उलटपक्षी, करपात्र व्यक्ति कंपनीने राजीनामा देऊन दोन गिरण्यांच्या व्यवस्थापकीय संस्थेतील आपले अधिकार सोडून द्यावे अशी त्यांची इच्छा होती. खऱ्या अर्थानुसार, 7 ऑक्टोबर 1946 च्या पत्राने, व्यवस्थापकीय संस्थेचा विचार करता, एक नवीन करार, विक्रीच्या कराराऐवजी सोडून देण्याचा करार, प्रतिस्थापित केला.

विद्वान सॉलिसिटर-जनरलचा दुसरा युक्तिवाद असा आहे की समभागांची विक्री आणि व्यवस्थापकीय संस्थेसह संपूर्ण व्यवहारासाठी एक अविभाज्य विचार होता.आतापर्यंत समभागांचा विचार केला तर विक्री झाली आणि संपूर्ण रक्कम अदा केली म्हणून 'कलम १२ ब' च्या अर्थाने विक्री झाली. आणि मुल्य हे अविभाज्य असल्याने, प्राप्तीकर हस्तांतरणामुळे त्या कलमाच्या अर्थातर्गत भांडवली नफा झाला.पहिल्या लबाडीत, या युक्तिवादात ' अॅपरंट मेरिट ऑफ प्लॉजिबिलिटी' आहे, जरी आमचे समोर मुद्दे मांडले तरी त्याप्रमाणे मुंबई उच्च न्यायालयासमोर त्या पद्धतीने विनंती करण्यात आली नव्हती. तथापि, सखोल छाननी केल्यावर, आम्हाला असे दिसते की हा युक्तिवाद विद्वान सॉलिसिटर जनरलला खरोखर उपलब्ध नाही. पत्रकार आणि अपील न्यायाधिकरणासह प्राप्तिकर अधिकाऱ्यांनी, मुल्याच्या त्या भागाच्या आधारावर, म्हणजे रु. 1 कोटी रुपये, हा व्यवस्थापन संस्थेच्या विक्री किंवा त्यागासाठीचा विचार होता, विभागाने असा युक्तिवाद केला की हा व्यवहार विक्री किंवा हस्तांतरण होता आणि करपात्र व्यक्ति कंपनीने असा युक्तिवाद केला की ही विक्री किंवा हस्तांतरण नाही तर केवळ त्याग होता.खटल्याच्या मान्य केलेल्या जबाबात असे म्हटले गेले होते:

" व्यवस्थापन संस्थांचे मूल्य करपात्र व्यक्ति कंपनीने रु. 1 कोटी धरले आणि या मुद्द्यावर कोणताही वाद नाही.त्यानंतर प्राप्तिकर अधिकाऱ्याने

भांडवली लाभ गणना रु. 81,81,900 अशी केली आणि पुन्हा या मुद्द्यावर कोणताही वाद नाही.डालमिया कंपनी आणि करपात्र व्यक्ति कंपनी यांच्यातील व्यवहारांमुळे रु. 81,81,900 रुपयांचा भांडवली लाभ झाला का, हा न्यायाधिकरणाला ठरवायचा प्रश्न होता. हे स्पष्ट आहे की संपूर्ण मूल्यांकन प्रक्रिया या आधारावर पुढे गेली की रु. 1 कोटी हा व्यवस्थापन संस्थांच्या विक्री किंवा त्यागासाठीचा विचार होता आणि व्यवस्थापन संस्थांशी संबंधित व्यवहार, त्याच्या खऱ्या कायदेशीर स्वरूपात, विक्री किंवा हस्तांतरण किंवा त्याग होता की नाही हा पक्षांमधील वाद होता.ती स्थिती असल्याने, महसुलाची बाजू मांडणाऱ्या विद्वान महान्यायअभिकर्ता ने या खटल्याच्या मान्य केलेल्या जबाबाच्या मागे जाणे आणि वेगवेगळ्या गृहितकांवर किंवा वेगवेगळ्या चौकटीमध्ये या प्रकरणात उपस्थित केलेल्या कायद्याच्या प्रश्नाचे उत्तर देण्यास आम्हाला सांगणे आता खुले नाही.याचे उत्तर खटल्याच्या मान्य केलेल्या जबाबात नमुद केल्यानुसार तथ्ये आणि परिस्थितीच्या आधारे दिले गेले पाहिजे.

आमचे असे मत आहे की मुंबई उच्च न्यायालयाने योग्य उत्तर दिले आहे.हा व्यवहार त्याच्या खऱ्या कायदेशीर स्वरूपातील व्यवस्थापन संस्थेचा त्याग होता आणि तो विक्री किंवा हस्तांतरण नव्हता.सबब उच्च न्यायालयाने या प्रश्नाचे

बरोबर नकारार्थी उत्तर दिले. परिणामी, अपील अयशस्वी होवून आणि खर्चासह फेटाळले गेले.

अपिल फेटाळण्यात आली.

X-X-X-X

अस्वीकरण

या न्यायनिर्णयाच्या मराठी भाषेतील या अनुवादाचा वापर हा पक्षकारास त्याच्या तिच्या मातृभाषेमध्ये त्याचा अर्थ समजून घेण्यापुरताच मर्यादित राहील आणि त्याचा इतर कोणत्याही कारणाकरता वापर करता येणार नाही तसेच इंग्रजी भाषेतील न्याय निर्णय हाच सर्व व्यावहारिक आणि कार्यालयीन वापराकरिता विश्वसनीय असेल आणि तोच त्यातील आदेशाच्या निष्पादन आणि अंमलबजावणी करता वैध मानला जाईल.

X-X-X-X